

PRAŽSKÁ PSYCHOTERAPEUTICKÁ FAKULTA
Vzdělávací institut aplikované psychologie

Z Á V Ě R E Č N Á P R Á C E

INTUICE V MODERNÍ PSYCHOLOGII A PSYCHOTERAPII

Mgr. J a n Š P Á N

Třetí ročník PPF-VIAP

O B S A H

Intuice	3
Průkopníci nového myšlení	6
Freud i Bergson	9
Nová filozofie nového století	14
K základům filozofie intuice	19
Intuice v díle C. G. Junga	24
A ještě dnes... ..	36
Literatura	39
Poznámky	

*„Těžko mohu zastříit, že my psychoterapeuti
bychom měli být vlastně filosoфы
nebo filosofickými lékaři
nebo spíše jimi už jsme,
aniž bychom to skutečně chtěli...“*

*C a r l G u s t a v J U N G
/Psychoterapie a světový názor/*

Intuice

S pojmem „*intuice*“, obyčejně překládaným jako nazírání, přímé poznání, či jasnozření, se nesetkáváme v psychologické literatuře příliš často. V oblasti psychoterapie snad ještě méně. A přesto s ní zde, totiž při popisování psychiky konkrétního člověka a působení na ni, přicházíme do kontaktu poměrně často, alespoň se odvažuji tvrdit. Je třeba si nejprve odpovědět na otázku co to intuice je, jak je možné ji definovat, jak postihnout tento veskrz zvláštní fenomén. A tak se musíme vydat do oblasti, kde má svůj domov, totiž ve filozofii. Poté si budeme již všimnat konkrétního uplatnění v psychoterapii – a to v díle C.G. Junga.

Pusťme se tedy po stopách intuice, možná o něco více intuitivně než přísně systematicky. Kam až nás tento obdivuhodný fenomén lidského ducha nakonec zavede není ještě tak docela jisté...

Název „intuice“ pochází z latinského slovesa *intueri*, což znamená soustředěně se dívat. Je to schopnost jakéhosi bezprostředního postižení pravdy bez předcházejícího logického úsudku. Můžeme tedy říci, že je to zvláštní forma poznávací činnosti nezávislá na racionálním postupu.

Zakladatelem pojmu iracionální intuice je novoplatonský filozof **Plotinus**. Ve svém díle podává první noetické odůvodnění, které se v podstatě beze změny stále opakuje. Stručně řečeno Plotinus tvrdí, že rozumové poznání nemůže člověku podat poznání nejvyšší jednoty, i když pojmové myšlení vede v životě a ukazuje cestu k nejvyššímu poznání. K nazírání jednoty, jež však není již jen věcí pojmového myšlení, nezáleží jen na člověku samotném.

Konečně již samotný **Platon** tvrdí, že pravdivé poznání znamená opustit svět smyslů a hledat s pomocí rozumu ve vlastní mysli ideje a pochopení těchto idejí vede teprve k pochopení pravdivého poznání a nakonec také k pochopení dobra. Platon se domníval, že pouze ideje mohou být poznány. Měnící se fyzický svět nemůže být nikdy pravdivě poznán.

O mnoho století později velký filozof **R. Descartes** se domníval, že deduktivní forma důkazem spočívá na axiomech (výchozích tvrzeních), a tyto že jsou postihovány intuitivně, bez veškerých důkazů. Intuice podle Descarta, ve spojení s deduktivní metodou, je všeobecným kritériem naprosté věrohodnosti.

Významné místo zaujímá intuice také u **B. Spinozy**, který ji pokládal za třetí druh poznání, za nejvěrohodnější a nejdůležitější, postihující podstatu věcí. Spinozova intuice se liší od Descartovy tím, že není počátkem poznání, ale je poznáním metafyzickým. Intuice podle Spinozy, přes svůj novoplatonský původ, zůstává

racionálním poznáním, neboť jej staví na rozumovém a vědeckém chápání zkušenosti, která je nutnou podmínkou intuice. (/1/)

V moderních dějinách filozofie nalézáme filozofický směr nesoucí název *intuitivismus*. Je to mladý směr, a přestože nezanechal ohromující množství přímých stoupenců významných jmen, zdá se, že ovlivnil více či méně způsob myšlení v mnoha oblastech nejen v době svého vzniku, ale i v dnešní době.

Intuitivismus je ve své nejvlastnější podstatě idealistická filozofie, která staví proti racionálnímu poznání bezprostřední postižení skutečnosti, založené na intuici chápané jako zvláštní schopnost vědomí, neredukovatelnou na smyslovou zkušenost a diskurzivní, logické myšlení.

Jak bude vysloveno dále, skutečně markantní otisk intuitivistického myšlení najdeme v oblasti umění - ať již teorii nebo konkrétní praxi - literatury, hudby, divadla nebo filmu.

Filozofie nebo snad myšlení intuitivismu přímo ovlivnilo, inspirovalo či možná spíše poznamenalo celou generaci literárního modernismu (V. Wolfová, D. H. Lawrence, T. S. Eliot).

Skromným úkolem této práce je nejdříve hledat souvislost, vzájemný vztah mezi fenoménem intuice ve filozofii a psychologii a dále odraz a využití v psychoterapii. Druhé bez prvního by totiž bylo neúplné a snad také i nelogické.

Konečně je jisté důležité uvědomovat si vzájemné souvislosti a vztahy na kterých stojí poznání, z něhož čerpá i naše současná psychoterapie.

Nejprve se alespoň ve stručnosti podívejme na významné předchůdce intuitivismu na poli filozofie v 19. století.

Průkopníci nového myšlení

Filozofie druhé poloviny 19. století je bohatá na nejrůznější pokusy o nové pojetí filozofování o člověku. Je to důležité intelektuální klima i pro oblast rozvíjející se moderní psychologie. Uvádím několik příkladů podobného snažení.

Jakob Frohschammer, univerzitní profesor v Mnichově, z odporu vůči dosud dominujícímu systému středověké scholastiky se pokoušel založit metafyziku na historicko-psychologickém základě a místo hegelovského myšlení a Schopenhauerovy vůle dosadil za princip světového vývoje *fantazii*.

Johann Friedrich Herbart (1776—1841), pedagog a psycholog, nástupce Kantův v Královci, autor *Allgemeine Pädagogik* a *Lehrbuch der Psychologie*, se pokusil ve své filozofické koncepci o vyjasnění a doplnění samotných pojmů jako je logika, metafyzika, etika nebo estetika. Sám svou filosofii nazývá „*realismem*“. Herbart soudil, že ona Kantova neznámá „*X*“ jsou bytí reálná - jinak by se vnější svět nemohl projevovat - tedy reály, odpovídající Leibnitzovým monádám, např. i duše. Duše je metafyzickou jednotkou - „*Ein an sich unerkennbares Reale*“, která zápasí o zachování proti vnějším poruchám; představy jsou pak výsledkem tohoto boje. Vzájemné vztahy reálů jsou právě příčinou jevů. Představy duše nejsou nic jiného než projevy sebezáchovy vzhledem k rušivým reálům ostatních. Tyto představy chápe psycholog jako síly, které se mezi sebou zatemňují, drží se v rovnováze, překázejí si, podporují se. Jsou nezničitelné, ale na čas sestupují „pod práh vědomí“ a vystoupí nad něj, když jiná představa nebrání. Celý duševní život lze potom vyložit mechanikou i nevědomých představ v systému exaktní psychologie.

Herbart připravoval, vedle Fechnera, tzv. *vědeckou psychologii Wundtova*. K jeho přívržencům patřili zakladatelé německé tzv. Völkerpsychologie - Moritz Lazarus a Herrman Steinhal, kteří studovali řeč, náboženství, umění, národovědu psychologicky a jednali o „duchu národa“ a jeho příčinách (/2/).

Herbart byl první, jehož učebnice psychologie, napsaná roku 1816, znamená cenný přínos také v teorii učení. Před ním pohlíželi přívrženci teorie asociací tzv. asociacionisté, na lidskou bytost jako na pasivní stvoření, do něhož se vtiskují jednotlivé dojmy. Herbart zastával názor, že naše předchozí zkušenosti, jež nazýval „*apercepční masou*“, mají velký význam pro tvoření nových asociací a pro naši paměť. Tvrdil také, že mnoho věcí, které se člověk učí, má tendenci vstoupit do podvědomí, z něhož se později mohou znovu vynořit. Toto byl také víceméně první ucelenější pokus o teorii podvědomí. /3/

Další postavou bádající na tomto poli byl docent medicíny a filosofie **Rudolf Hermann Lotze** (1817—1881). Jeho nejvýznamnější snahou byl pokus o nalezení souladu mezi křesťanstvím, novověkou filosofií a přírodními vědami. Oproti Herbartovi dokazuje ve svém díle, že duševní život nelze vyložit mechanickým spojováním asociací, ale spíše *teleologickým zařízením celku*. Jednotlivé věci existují, i když je nevnímáme. Vztahy mezi dušemi předpokládají společnou podstatu, nekonečnou prabytost a jednotlivé duchovní bytosti jsou potom jen způsoby, neboli mody této podstaty. Bez teistického názoru nemá podle Lotze smysl ani jednotlivý život, ani celý svět. Proti Herbartově logice a intelektualismu zdůrazňuje *význam citu a vůle*. (/4/)

O překonání materialistického pojetí se snažil ve svých dílech **Gustav Theodor Fechner** (1801—1887), profesor fyziky, později filozofie. Odpor proti materialismu jej přivedl k jisté formě

„panpsychismu“, na jehož základě vše je oživeno, a dále směřuje k „panenteismu“ kteréhož základem je myšlenka, že nejvyšší Duch, myslí s námi a v nás, protože on sám je myšlenkou. Následujícím bodem Fechnerova učení je tvrzení, že fyzická a psychická stránka lidského života se vzájemně podmiňují, že jsou to jen dvě stránky téže podstaty: tzv. *psychofyzický paralelismus*, později definovaný v tzv. Weber-Fechnerově zákoně: „Stejným přírůstkům podráždění odpovídají stejnoměrné přírůstky pocitové“.

(/5/) To znamená, jinak řečeno, že intenzita počítku je úměrná logaritmu podráždění. Fechnerův základní psychofyzický zákon platil v německé vědecké psychologii až do konce 19. století. Méně se tento princip ujal ve Francii, kde se držela především psychiatrická psychologie, a v Anglii, kde, jak už bylo zmíněno, vládlo především učení o asociacích.

Z odporu proti materialismu a mechanismu vyšel i **Eduard Hartmann** (1842—1906). Ve svém díle tvrdil, že základem veškerého bytí je *absolutní nevědomí*, jehož přívlastky jsou nekonečně činná vůle a konečná trpná představa. Podstata atomů je tedy nehmotná, duchová nevědomá vůle, která se zřetelně projevuje v rostlinách a zvířatech, zvláště v jejich účelné organizaci. Absolutní nevědomá *pravůle* není substance, ale potence, síla. Stvoření začalo tím, že přešla z potence do aktu v bytí. Cílem vývoje je potom návrat v „bezvědomí“ a úkolem člověka je urychlovat tento proces. (/6/) Hartman označuje „*podvědomí*“ jako podstatu světa. Toto organizuje pak tělo a jeho funkce.

Hartmanova filozofická koncepce se však potýkala s tvrdou kritikou: jde o jakousi mytologii pesimismu, plnou rozporů. Absolutno, které je relativnem, neboť se vyvíjí, je pouhou možností, ale zároveň důvodem

vší skutečnosti, vědomím a nevědomím. Hartmanova filozofie je někdy nazývána „filozofií na dně“. (/7/)

Faktem ovšem zůstává, že Hartmanovy filozofické názory stojí na prahu *počínající psychoanalýzy*; „Sigmund Freud založil pak nový názor o lidském životě, medicínskou aplikaci Schopenhauera a Hartmana.“ (/8/)

Freud i Bergson

Základním a charakteristickým pojmem intuitivistického myšlení a filozofie je *iracionalismus*, neboli odklon od priority rozumového poznání. „Je to víra, že člověk může prostřednictvím citů, intuice atd., poznávat lépe než prostřednictvím rozumu. Musíme vzít v úvahu skutečnost, že ve vztazích mezi lidmi hraje intuitivní chápání významnou roli. Tak například intuicí nadaná osoba ví o někom druhém často mnohem víc než ten nejerudovanější psycholog. Iracionalismus znamená přenášení této pravdy na oblast poznání světa a materiálních objektů.“ (/9/)

Je nesporné, že od počátku dvacátého století působí již iracionalismus velmi silně na duchovní život západní společnosti. Na přelomu století značně zesílil vliv Nietzscheova voluntarismu, přestože jeho spisy, publikované ještě za jeho života, měly zpočátku jen málo obdivovatelů.

„Kořeny tohoto myšlení je třeba hledat ovšem ještě hlouběji. Již počátek filozofie německého idealismu 19. století znamená významnou předzvěst iracionalistickému pojetí ve filozofii. Velký žák Kantův, **Johann G. Fichte** ve své filosofii „Das ICH“ poukazuje na jakési „mystické pojetí života.“ „Das Ich“ v podstatě není než objektem, který lze brát na vědomí, je ozvěnou Spinozova monismu, v němž se pouze prožívá skutečnost; je výronem toho pasivního

nazíravého poměru ke světu, který je vyjádřen nápadem, že nevidíme, neslyšíme to, ono, nýbrž že něco v nás vidí, slyší. Toto objektivistické, neosobní pojetí světa Fichte rozvedl v soustavu, v níž o „das Ich“ a o vědomí lze mluvit jako o třetí osobě, jaké to jest a jak to působí. Tuto mystiku pak Fichte nazval *idealismem*.“ (/10/)

Od počátku 20. století vzrůstá v psychologii, sociologii a umění vliv tzv. *psychoanalýzy* - učení rakouského psychiatra **Sigmunda Freuda** (1856—1939). Kdosi napsal, že tak jako Einstein ve vědě poopravil Newtona, učinil v podstatě totéž Freud s Descartem. Rozpojil-li Descartes v 17. století tělo a duši, hledal Freud naopak *souvislosti mezi tělem a vědomím*. Tak Freud odstraněním Descartova dualismu opět scelil člověka a prohloubil jeho vědění o sobě samém.

V prvním období své činnosti začal tento někdejší žák Charcotův (studoval zde hypnózu od roku 1885) rozvíjet myšlenku o tom, že základem chování a psychického života jsou podvědomé, iracionální impulzy a snahy sexuálního charakteru. Od roku 1882 začal Freud pracovat ve vídeňské Všeobecné nemocnici, kde se zabýval hlavně neuropatologií. O hysterii a neurózu se začal zajímat až po své cestě do Paříže. V následujících deseti letech při klinické práci ve Vídni vytvořil psychoanalýzu jako léčebnou metodu. Freudův zájem se přesunul od sledování neurotických příznaků k obecnému zkoumání lidského vědomí a později také i k širším kulturním otázkám.

Psychologie (*psycho - legere*) znamená doslova „rozmluva o duši, zkoumání duše“. R. Descartes rozdělil lidskou bytost na duši a tělo, jednoduše řečeno, a obě tyto složky byly od té chvíle již považovány za naprosto oddělené. Pozdější rozšířený materialismus, jako důsledek tohoto počínu, uplatněný v medicíně tvrdil, že existence náleží pouze tělesnému. Na sklonku 19. století začali již psychiatři

rozlišovat mezi organickými a funkčními duševními poruchami. Před tím se obecně věřilo, že duševní nemoc má vždy příčinu fyziologickou, tzn. poruchu ve struktuře organismu. Později se přece jen ukázalo, že některé nemoci, zejména neurózy, jak začaly být nazývány, nelze jednoduše vysvětlit známými strukturálními poruchami. Jde zde tedy o tzv. poruchy funkce, tedy funkční. Funkční pohled na duševní choroby má svůj původ z největší části v díle S. Freuda a některých francouzských psychiatrů.

„Podle Emila Kraepelina a jeho současníka E. Bleulera, švýcarského psychiatra, pokládáme schizofrenii, manickodepresivní psychózu a paranoii za funkční poruchy, protože nemohla být pro ně zjištěna určitá organická základna. Pokud tedy scházely strukturální změny, vedlo to neodvratně k úvaze o příčině funkční.“ (/11/).

V popředí Freudova zájmu byl vztah mezi vědomím a tělem. Freudovo dílo se týkalo klinické praxe i teoretické oblasti. Dva tradičně mu připisované objevy pojmů „*nevědomí a Oidipův komplex*“ nejsou ovšem ani tak jeho vlastní a jedinečné; jeho velikost však bezesporu spočívá v brilantnosti, se kterou je definoval a popsal. Freud věřil, že díky těmto dvěma pojmům dospěl k hlubšímu pochopení struktury lidské mysli. O tom, že existuje podvědomí, jako protiklad vědomého duševního života, to jistě nebyla nová myšlenka. Již 75 let před Freudem, jak je výše uvedeno, ji ve svém díle zmiňoval J. F. Herbart. On vyhradil podvědomí významný cíl ve svém systému psychologie. **Harald Höffding** a zejména pak slavný **W. James**, starší Freudovi vrstevníci, psali o vlivu „*podvědomí duše*“ na lidské chování. Je ovšem nezpochybnitelnou pravdou, že Freud rozvinul tuto myšlenku systematičtěji, vědecktěji a důsledněji. Vycházel z přesvědčení,

že neurotické příznaky jsou zapříčiněny nevědomými vzpomínkami. Později však dospěl k názoru, že hysterie a její příznaky jsou důsledkem traumat nebo citových šoků z dětství. Pacient na šok zapomněl, nebo jej potlačil, ale šok nevymizel. Vystupuje na povrch nevědomě v různých nutkavých zvycích či fyzických příznacích. Prostřednictvím psychoanalýzy lze tato traumata odhalit a zpracovat je. (/12/)

Freud byl přesvědčen, že nevědomí se projevuje v různých všednodenních chybách jako jsou přeřeknutí, zapomenutí a nejvýrazněji pak ovšem ve snech, jak to vyjádřil v oné známé a často citované větě ve svém stěžejním díle „Výklad snů“: „*Intpretace snů je královskou cestou k poznání a nevědomé činnosti mysli*“ (/13/).

Je zajímavé si v této souvislosti uvést ukázkou z přednášky H. Bergsona „O snu“, pronesenou v roce 1901 v Obecném institutu psychologie v Paříži: ... „*Mám sklon věřit - avšak především z důvodů teoretických, a tím pádem hypotetických - že tehdy, když spíme máme mnohem rozsáhlejší a detailnější vhled do své minulosti. Na tento hluboký spánek by měla psychologie zaměřit svoje úsilí, nejen aby na něm zkoumala strukturu a fungování nevědomé paměti, ale také aby studovala ony tajemnější fenomény, které jsou předmětem psychického výzkumu. Neodvážím se na tuto půdu vstoupit, musím však přece přikládat určitou důležitost pozorováním zaznamenávaným s tak neutuchající horlivostí Společností pro psychický výzkum. Hlavním úkolem psychologie v nadcházejícím století bude právě prozkoumat nevědomí a pracovat v suterénu ducha speciálně přizpůsobenými metodami. Nepochybuji o tom, že ji na tomto poli čekají vynikající objevy, snad tak důležité, jako byly v předcházejících stoletích objevy fyzikálních a přírodních věd. Přinejmenším já takto formuluji příslib psychologie a v tomto duchu se na ni také na závěr obracím s přáním úspěchu.*“ (/14/).

Ve stejné době, kdy se iracionalismus stává důležitým myšlenkovým směrem a východiskem ve filozofii a freudismus se stává jednou z nejrozšířenějších sociologických doktrín zaměřených především proti materiálnímu pojetí dějin, jak tomu bylo převážně doposud, zasáhla vlna iracionalismu mohutně a zásadně také umění.

Konečně o mnoha moderních filozofech lze mluvit zároveň také jako o dobrých spisovatelích své doby. Jejich díla jsou často psána literárně hodnotným jazykem, mnohdy přímo jazykem krásné literatury, ostatně někteří také volili k vyjádření svých myšlenek beletristickou formu, román, drama nebo formy na pomezí věcné a umělecké roviny - eseje (Nietzsche, Freud, Sartre, Camus...).

Literární tvorbu a myšlení o literatuře, životě i člověku v 1. polovině 20. století učení Bergsonovo skutečně významně ovlivnilo. Právě ona filozofie intuice se tak v mnohém podobá novým principům umělecké tvorby moderního věku. **Bergson** ve filozofii spolu s Freudem v psychologii a sociálních vědách tak podnítili vznik a vývoj introspektivní a psychologické moderní prózy, například romány M. Prousta, J. Joyce, T. Manna, V. Wolfové a jiných. Obdobně jako mnozí další moderní filozofové poukazoval Bergson na krizi descartovské filozofie a vědy, to znamená na krizi rozumového poznání, pojmového myšlení.

Pro literaturu, výtvarné umění i hudbu bylo příznačné, že se stále častěji jednotliví umělci ostentativně zříkali realistických tradic klasiků. Zákonitě se rozvíjející děj, který byl po staletí pilířem a неотřesitelným dogmatem dobré literatury, byl stále častěji nahrazován jakýmsi neuspořádaným proudem zážitků, snad bychom zde mohli použít i příměru volných asociací. Také forma díla byla postupně rozkládána, obsah se mnohdy zcela vytrácel, jasnost a logické uspořádání bylo

čím dál více hlasitěji odmítáno. Začala být často vyzdvižována absurdita, alogismu a do popředí vystupovaly podvědomé motivy a hry iracionálních sil, nepodléhající kontrole rozumu. Můžeme bez větších obav konstatovat, že až do současnosti je iracionalismus důležitým zdrojem a pramenem umělecké tvorby.

Byl to „Bergson, který znovu oživil a zdůraznil tu starou nedůvěru romantiků vůči jakékoli zprostředkovanosti. Podobně jako romantická kulturní kritika se zrodila z toho, že si uvědomovala protiklad mezi tvůrčím vnitřním životem a mrtvými vnějšími formami, a jako se jejím nejpregnantnějším výrazem stala myšlenka, že slova mohou usmrtit myšlenku, formy duši a pravidla ducha, stal se strach před umrtvujícím účinkem všeho formálního zdrojem nové kulturní kritiky a zůstal hybnou silou v boji, který vedli stoupenci Bergsonova spiritualismu a vitalismu proti konvencím. Podle Bergsonovy filozofie je řeč maskou myšlenky, stejně jako je zjevný duševní život podle Freudovy psychologie jen zamaskováním skutečných duševních motivů.“ (/15/).

Nová filozofie nového století

Počátek 20. století znamená ve filozofii, alespoň jak se jeví z dnešního pohledu, jisté pozvolné probuzení touhy po syntéze. Také pojem absolutna se častěji než ve století předešlém dostává do popředí zájmu. S tím logicky souvisí také větší zájem o náboženství, chcete-li spirituální oblast lidského života. Mnozí filozofové deklarují potřebu nalézání objektivních pravd metafyziky. Je cítit jisté zklamání materialistickou koncepcí myšlení. A tak mnozí obracejí svůj zřetel k revizím Kantových teorií a k rozličným pokusům o jakousi kritickou metafyziku, novokantismus.

Průkopníkem takových názorů byl bezesporu velký odpůrce materialismu, profesor v Marburgu **Friedrich Albert Lange**. Jeho

nástupce **Herman Cohen** se stal zakladatelem tzv. *logicistické školy marburské*, jejímž základním tvrzením je teze, „že všechno bytí je dáno myšlením, takže filosofie se stává logikou.“ (/16/).

Na rozdíl od tohoto směru tzv. *bádenská škola axiologická* se věnovala filozofii hodnot. Založil ji profesor dějin filozofie v Heidelbergu **Wilhelm Windelbant**. Tato škola definuje úkol filozofie jako pochopení jednoty v rozmanitosti člověka. Praktická, čili axiologická, filozofie by se měla stát vědou o kulturních hodnotách na rozdíl od teoretické filozofie, která se zajímá o bytí a dění. Zvláštní důraz je kladen na dějiny, protože ty neukazují jen nahodilé a nesouvislé události, nýbrž uskutečnění idejí.

Windelbant ukazoval na normativní stránku Kantova učení. „Filozofie, učil, není pouhou teorií poznání, pouhou abstraktní naukou o tom, co konec konců jest, nýbrž má význam pro život, v němž jde nakonec o hodnoty (*Wert*). Pravda, dobro, krásno, nejsou existence, nýbrž jsou to názory, kterými se věci měří; logika, etika, estetika, náboženství konečně předpokládají člověka, který ustanovuje jisté poslední hodnoty, kterými pak měří život.“ (/17/).

Důležitou postavou pro filozofii i psychologii byl berlínský profesor **Wilhelm Dilthey**. Byl to on, který se tolik snažil vymanit *psychologii* z pout přírodních věd a učinit ji *základem věd duchovních* o společenském a dějinném životě lidstva. Dilthey tvrdí, že k poznání skutečnosti vede pochopení strukturální souvislosti duševního života a jednotlivých zvláštních typů, které vtiskují podobu dějinným obdobím, státním zřízením, náboženským směrům a kulturám.

„Jeho filozofie je prodchnuta romantickým historicismem. Proti metafyzice klade jako filozofickou vědu historii, opíraje ji o psychologii,

nikoli ovšem o obvyklou vysvětlovací psychologii, nýbrž o zvláštní psychologii chápající (*verstehende*), která dovede, co se stalo, znovu uvnitř prožít, a dále o psychologii popisnou. Tímto historicismem je přiveden k relativistickému chápání filozofie, jejíž systémy třídí na tři psychologické typy: 1. naturalismus (materialismus, sensualismus, pozitivismus), 2. objektivní idealismus (panteismus, Spinoza, Schelling), 3. idealismus svobody (teismus, Kant, Fichte).“ (/18/)

Dilthey tvrdí, že ani přírodní zákony nejsou absolutně platné v tom smyslu, že nikdy neznáme všechny okolnosti, které přírodní dění doprovázejí, jsou kontingentní. Ani život člověka nelze převést jen na fyziologicko-chemické zákony a nelze dokázat, že člověk je pouhým tělem. Duševní svět člověka je vzhledem k životu nový útvar a jeho činnost se vymyká jakémukoli determinismu fyziologických procesů. Podstatou duševního života je svoboda, která se projevuje nahodilostí veškeré skutečnosti a všechny bytosti i dění řídí k Nejvyššímu cíli – k principu vše vysvětlujícímu a tím je Bůh, nejvyšší jsoouco, vzpruha a smysl lidského života. Jako věda je tedy oprávněna k víře v kontingenci, tak náboženská víra právem směřuje k Bohu.

K uplatnění psychologie jako samostatného oboru mezi filozofií a biologií, resp. fyziologií, přispěl svým dílem také profesor fyziologie v Heidelbergu a filozofie v Lipsku **Wilhelm Wundt**. Již v roce 1878 založil v Lipsku první laboratoř experimentální psychologie. „Wundt si v psychologii dobyl největšího jména, učinil z ní slavnou vědu, ovšem spoutanou elektrickými dráty, učenou a nechápavou; inspiroval mnohé žáky k „*psychologismu*“, podle něhož všechno je pouhým duševním zjevem.“ (/19/)

Wundt vychází induktivně-pozitivistickou metodou z fyziologie a experimentu, ale doplňuje tento zkušenostní základ rozumovým

poznáním. Předpokládá sice psycho-fyzický paralelismus, uznává však specifickou příčinnost psychickou. Jeho pojem apercepce čili uvědomělé představy a vjemu je rázu voluntaristického - aktem vůle, nikoli pouhé mechanické asociace.

Experimentální psychologie dospěla k závěrům, které potvrzují teze, které hájil **Franz Brentano**. Podle něho je základní vlastností duševního stavu intencionální vztah k určitému předmětu. Každý duševní akt si uvědomujeme jako nutný, evidentní, a na této evidenci se zakládá i další postup pozorování a souzení, soud je projev souhlasu nebo odmítnutí. Brentano se opírá o klasický systém vycházející z Aristotela a klasické scholastiky.

Z Brentanových podnětů dospěl k novému směru, k metodě tzv. fenomenologie, jeho žák, z prostějovské židovské rodiny, **Edmund Husserl**, profesor ve Freiburgu, odpůrce psychologismu a antropologismu, tedy směry neuznávající rozdíl mezi smyslovými představami a pojmy. Husserlova fenomenologie si postupně získávala význačné postavení ve filozofickém myšlení. V Německu se stala spolu se směrem vycházejícím od Diltheye jedním z hlavních proudů šířících iracionalismus. Pod bezprostředním vlivem fenomenologie se vytvořil ve 20. a 30. letech i hlavní iracionalistický směr - *existencialismus*.

Podle Husserla „nejsou předmětem logiky jevy psychické, nýbrž soudy o sobě. Při poznávacím aktu je totiž třeba rozlišovat sám psychologický akt od objektivního věcného vztahu a konečně i logický vztah pojmů nebo pravd. Logika tedy nezávisí na zkušenosti a skutečnosti, má povahu ryze formální, její pravdy platí pro všechny vědy, ale otázka reálné skutečnosti není jejím oborem.“ (/20/). Poznáváním nazíráme přímo podstatu věcí (intuicí, *Wesensochau*), a přece zjev, fenomén, i když jej autor ztotožňuje s jeho nazíráním, nám nezjevuje samu

podstatu, nýbrž jen „strukturu čistých zážitků a jejich smysl“ (/21/).

Tak je fenomenologie prý základem filozofie, vědou o podstatě. „Wesenswissenschaft neanalyzuje, neexperimentuje, prostě jen vidí...a popisuje podstaty, uvědomuje si, co je nám koneckonců dáno vnitřní evidencí. Tato „eidetická“ (*eidōs*-bytnost) věda nepopírá existenci světa empirického, nýbrž jen pouze dává do závorky, aby došla k čirému vědomí o transcendentním skutečnu (*noēsis* tak směřuje k noematům).“ (/22/)

Fenomenologie vyvolala nesmírný zájem. Do etiky a filozofie náboženství ji uvedl Husserlův žák, **Max Scheler** (1874—1928). Analogii fenomenalismu vypracoval Brentanův žák ve Štýrském Hradci, **Alexius Meinong** (1853—1920). V Brentanově duchu pokračoval také **Herman Schel** (1850—1906), profesor ve Würzburgu.

Jako reakce proti mechanickému chápání životních procesů zdůrazňováním imanentní teleologie organismů vznikl tzv. *novovitalismus* neboli *psychovitalismus*. Kromě botanika **J. Reinkeho** se zasloužil o rozvoj psychovitalismu především biolog **Erich Wasmann** (1859—1931), a to především ve svých dílech „Die psychischen Fähigkeiten der Ameisen (1899) a *Instinkt und Intelligenz im Tierreich* (1897).

V samostatnou soustavu zpracoval novovitalismus **Hans Driesch** (1867—1941). Prosazoval, že biologii je třeba považovat za samostatnou vědu, odlišnou od fyziky a chemie.

K šíření neovitalismu přispěly také práce **Oskara Hertwiga** a **Jakoba von Uexkulla**.

Nejnovější filozofie prvních desetiletí 20. století, i když směřuje k jednotné objektivní syntezě, vyjadřuje ještě ostřeji své „proti“ základnímu filozofickému nazírání dob předešlých. Toto je nejlépe charakterizováno noeticky jakožto střet iracionalismu a racionální

filozofie. To je základní spor filozofie nové doby.

Moderní iracionalismus je komplexní jev, v němž se spojují, vedle skepticizmu, jednak aktivismus toužící po tom, aby filozofie určovala jednání lidstva, jednak starý romantismus se svými ideami, *intuice organicismu*, svobody, atd.

Velkým dílem přispěl k šíření moderního iracionalismu H. Bergson a jeho filozofická koncepce - *intuitivismus*. (/23/)

K základům filozofie intuice

Bylo již napsáno, že největším představitelem iracionalismu ve filozofii počátku 20. století byl francouzský myslitel, filozof a profesor pařížské Sorbony **Henry Bergson** (1859—1941). Narodil se v rodině židovského hudebníka, matka byla Angličanka. Studoval filozofii na École Normale Supérieure, kde roku 1898 začal také přednášet. Roku 1914 byl zvolen do prestižní Académie Française a také se stal profesorem na Sorboně. Jeho spisy, psané hutným, ale přitom elegantním slohem, budily pozornost a spolu s jeho přednáškami jej učinily jedním z nejvlivnějších filozofů první poloviny 20. století. V roce 1928 byla Bergsonovi udělena Nobelova cena za literaturu.

Z jeho hlavních děl musíme uvést zejména:

1. *Essai sur les Données Immédiates de la Conscience* (1889)
2. *Matiere et Mémoire*. (1896)
3. *Le Rire. Essai sur la Signification du Comique* (1901)

A nejznámější díla:

4. *Introduction a la Metaphysique*
5. *L'Évolution créatrice* (1907)
6. *Les Deux Sources de la Morale et de la Religion* (1932)

(/24/)

Je možné říci, že Bergson usilovnou logikou svého myšlení přešel od původního materialismu přes idealismus a panteismus až k blízkosti křesťanského aristotelsko-tomistického systému a třebaže formálně nekonvertoval, snad aby v době nacistické perzekuce Židů nepůsobil dojem oportunistu, v závěti projevil přání, aby se nad jeho hrobem modlil katolický kněz. (/25/)

Bergsonova filozofie znamená pokus překonat materialismus, pozitivismus i Kantův kriticismus novým odůvodněním spiritualismu, metafyziky a duchovní svobody intuitivismem. Bergson vychází z toho, že pouhým smyslovým vnímáním a rozumovými pojmy nelze vystihnout pravou skutečnost. Intelekt ji totiž zachycuje jen v jakési její ztuhlosti, zmocňuje se hmoty, ale neproniká k podstatě věcí, směřuje k hotovení nástrojů, takže člověk se jím stává „*Homo faber*“ (/26/).

Ve své filozofii Bergson dovedně spojil myšlenky převzaté od německých iracionalistů - Schellinga a Schopenhauera, a spiritualistické a iracionalistické koncepce čelních francouzských idealistů Maine de Birana a Boutroux. Bergsonova filozofie je právě tak protiintelektualistická a iracionalistická jako filozofie Nietzscheova, je však vyjádřena podstatně jinou formou.

Hlavní cíl své filozofie spatřuje Bergson v tom, abychom překonali stanovisko rozumu.

Ve svém *Úvodu do metafyziky* Bergson kontrastuje dvě metody intelektuálního zkoumání: intuici a analýzu. *Intuice* zakouší růst, novost a časové trvání, *analýza* naopak pojímá skutečnost skrze stálost, předpověditelnost a prostorové rozmístění. Obě metody sice odhalují určitou část povahy bytí. Bergson se však snaží prokázat nadřazenost intuice, jakožto poznávací metody, která

zachycuje bytostnou přirozenost času. Ve svém mládí studoval Bergson dílo Herberta Spencera, který se ve svých spisech snažil popsat celek skutečnosti z perspektivy mechanických sil přirozeného výběru. Bergson byl se Spencerovou vědeckou analýzou postupující v duchu 19. století zprvu spokojen, poté si však uvědomil, že v podstatě nebere v potaz naše vědomí plynulé souvislosti všech věcí. Život pro Bergsona nebyl jen obrovský sled vzájemného působení přirozených příčin a účinků, nýbrž také dynamické, aktivní rozvíjení sebe sama. Život, tvrdil, je nekonečně bohatší než to, co z něj náš intelekt poznává. (/27/)

Podle Bergsona je život podstatou světa, avšak život je iracionální, a právě tak iracionální musí být jeho pochopení. V Bergsonově filozofii se život ztotožňuje s prožitky. Za nejspolehlivější fakt, jenž je východiskem pro veškeré filozofování, považuje Bergson *vlastní existenci*, jež se projevuje v neustálém střídání smyslových počitků, emocí, žádostí, prostě v prožívané změně stavu naší psychiky. Tento proud prožitků tvoří podle Bergsona jediné trvalou skutečnost, a je proto předmětem filozofie. Nejdůležitější pojmy pro svou filozofii čerpá Bergson z **psychologického rozboru duševního života**.

Psychické zkoumání však Bergson chápe jako metodu filozofického zkoumání, jako způsob konstruování soustavy metafyziky. Stavům individuálního vědomí připisuje ontologický význam a vydává je za určení samotného bytí. Při analyzování psychického života subjektu rozeznává dvě schopnosti vědomí: *intuici*, spojenou s meditativním životem a *intelekt*, spojený s jeho aktivní stránkou.

Bergson postupuje prostřednictvím intuice do hlubin vědomí subjektu, k neosobnímu vědomí, k duchu, který je podle něho

podstatou života i celého vesmíru, a přes intelekt a činnost postupuje k vnějšku, prostoru zaplněnému tělesy, ke hmotě. Intuitivní proniknutí a ponoření do proměnlivého života vědomí otevírá jeho vnitřní substanciální základ.

Pojmem trvání (*durée*) Bergson rozumí vlastně subjektivní prožívání času. Trvání zobrazuje jako základ našeho bytí a substance věcí. Život vědomí, rozvíjející se v trvání, staví Bergson proti světu hmoty. K hmotě přistupuje přísně mechanisticky a tvrdí, že hmota je cosi konzervativního, inertního, mrtvého, jsou to tělesa, která mají pouze prostorové určení, je to sféra věčného opakování a jednotvárnosti, mechanického determinismu a fatální předurčenosti. Na rozdíl od dělitelnosti a mechanické jednotvárnosti světa hmoty charakterizuje Bergson duchovní život jako nedělitelnou dynamiku vědomí, v němž mohou být pouze umělým způsobem, pomocí přerušení vnímání, vyčleněny jednotlivé stavy. Trvání, které je základem psychologického života, nemá ani dříve, ani nyní, je jediným, nerozděleným aktem, v němž minulé nepřechází v nebytí, nýbrž uchovává se a nepřetržitě se hromadí.

Vývoj osobnosti, který podle Bergsona představuje v podstatě její trvání, je neustálé tvoření nového, kdy každý moment našeho života je tvůrčím aktem, nepodřízeným žádné zákonitosti, rodícím nepředvídané a neočekávané stavy.

Tím, že Bergson postavil trvání a *svět duchovního života proti světu hmoty* a pevných těles, vytvořil první předpoklad kritiky intelektu, která je základem jeho filozofie. Druhým předpokladem jeho kritiky intelektu je *odtržení teorie od praxe*, protiklad poznání a činnosti.

Skutečnost nelze rozkládat v nesouvislé statické prvky, protože ta spočívá v souvislém dynamickém dění, v reálném trvání (*durée réel*). Realitu života nelze dělit v sérii stavů, protože ta se odehrává v ustavičném

měnivém tvoření, rozvoji životního vzmachu stále kupředu k novým, nepředvídaným formám. K této skutečnosti nevede intelekt, ten se snaží ji vtěsnat v ustrnulé pojmy, definice, formule, a tím nás klame. Ke skutečnosti vede *vnitřní zrak, intuice, jakési spojení intelektu s instinktem*. Tou poznáváme své vlastní Já, ale i podstatu celého světa jako plynulý akt, reálné trvání a neustálé úsilí životního vzmachu (*élan vital*) k novým, vždy lepším formám. Životní vzmach, který je svou podstatou psychický, se dělí do dvou proudů: chlorofylem vytvořil život vegetativní a nervy umožnil život animální, odtud pak osvobozením od hmoty dospěl tvůrčím vývojem k člověku. Zřejmě i duševní život je živoucí plynulý proud, nikoliv jednotlivé vjemy a představy, a jeho jednotnou souvislost dosvědčuje paměť. (/28/)

V hloubce lidské osobitosti leží *paměť*. Ve svém díle *Hmota a paměť* se Bergson snaží popsat povahu paměti a kritizuje tak autory typu Hippolyta Taina, kteří tvrdili, že všechny mentální představy jsou pouze výsledkem asociace vjemů. Bergson naopak ukazuje, že paměť je naše schopnost sjednotit trvání tak, aby množství izolovaných dojmů v průběhu času utvořilo soustředěný obraz určité osoby, události či věci. Paměť poutá vjemy do kontinua. Paměť vnáší minulost do přítomnosti, takže svět se stává světem pro mne.

Paměť se v Bergsonově pojetí stává přístupovou branou k nitru člověka. Tato dynamická činnost paměti, která podržuje všechny zkušenosti, je omezována hmotou. Funkcí mozku je zaměřovat vědomí na nutnost přežití. Tento odstup od celkového obrazu zachyceného pamětí k jednotlivému je nutný, neboť ke svému okolnímu prostředí musíme přistupovat selektivně a přizpůsobovat se potřebám okamžiku. Ve snech je ovšem paměť osvobozena z této spjatosti a ke slovu se dostává nevědomí.

Těmito myšlenkami se Bergson shoduje s vznikající psychoanalytickou tradicí.

V širším smyslu zde nacházíme již také *předzvěst fenomenologicko-existencialistické tradice* 20. století, podle níž je osoba schopna stvořit ve světě věcí svět smyslu. Jak říká Bergson ve *Hmotě a paměti*, „duch z hmoty přebírá vjemy, jimiž se živí a navrácí je látce v podobě pohybů, které poznamenal svou vlastní svobodou.“ (/29/).

Naukou o souvislosti vnitřního dění vystoupil Bergson proti soudobému mechanismu a jeho aplikaci v psychologickém paralelismu a asocianismu.

Osobnost není podle Bergsona ničím statickým, ale naopak dynamickým, co se stále tvoří a zdokonaluje.

O svobodě člověka lze mluvit v pravém smyslu podle Bergsona pouze tehdy, jde-li o stavy, které skutečně člověk prožívá a pociťuje, které vstupují do hlubin jeho „já“ a stávají se tak „jeho“. Nejde o cizí, které zůstávají nezpracovány na povrchu vědomí. Činy opravdu svobodné jsou ale prý vzácností.

„Žijeme spíše pro vnější svět, nežli pro sebe; spíše mluvíme, než myslíme; spíše se s námi jedná, než jednáme sami. Jednati svobodně, znamená zmocniti se znovu sebe sama, umístiti se opět v čirém trvání.“ (/30/)

Intuice v díle C. G. Junga

Své místo našla intuice i v díle další velké osobnosti psychologie a psychoterapie minulého století.

Dílo C. G. Junga bývá někdy dokonce označováno, snad z pocitu určité rozpačitosti nad ním jako „fantastické“. (/31/)

Carl Gustav Jung (1875—1961) byl Švýcar. Již od dětství rozvíjel své široké filozofické a kulturní zájmy. Vystudoval lékařství a specializoval se na psychiatrii. Pracoval nějakou dobu na psychiatrické klinice v Curychu, vedené E. Bleulerem. Zanedlouho se seznámil s Freudem a stal se později jednou z vedoucích postav mezinárodního psychoanalytického hnutí. Postupně se však s Freudem odborně i osobně rozešel. Svůj odlišný psychoterapeutický přístup nazval *analytickou psychologií*. (/32/)

Jung dospěl, na rozdíl od Freuda, postupně k závěru, že *libido* je energie, která na sebe může brát nejrůznější formy. U dětí se projevuje třeba jako hlad; později se stává sebeuplatněním a pohlavní touhou. Podvědomí není pro Junga pouze animální sférou. Podvědomí je podle něj zčásti osobní, a zčásti kolektivní. Tato kolektivní část, tzv. *kolektivní podvědomí*, se skládá ze zděděných primitivních nebo rasových způsobů myšlení a citění.

Jung tvrdí, že duševní energie se projevuje vždy v jakési krystalické formě, to znamená jako univerzální symboly, jak jsou známy ze srovnávací mytologie. Náleží k nim také *duše a JÁ*. K těmto univerzálním symbolům čili archetypům je možné dojít zkoumáním podvědomí.

Jung zjistil archetypy také u duševně nemocných lidí. Neurotici při analytickém léčení opakují mýty primitivní názory národů dávnověku. „*Podvědomí*“ podle Junga má autonomní vývoj. Je doplňkem vědomí a je sídlem obecných praobrazů - archetypů. Člověk vstupuje do života s nediferencovaným podvědomím, teprve poznenáhlu se vyvíjí vědomí JÁ. Podvědomí je něco skrytého, nacházející se pod vědomím osobnosti. Citové napětí, jehož zdrojem jsou potlačené obsahy vědomí, zdržuje průběh asociací nebo je ovlivňuje jiným

způsobem. Tak vznikají komplexy, které jsou pramenem duševních onemocnění. Jung prohlašuje, že Freudův výklad neurózy přehlíží faktory, které neuróze předcházejí. Neurózy se vyskytují, částečně proto, že současný problém přetěžuje schopnost osoby přizpůsobit se situaci.

Při léčbě neuróz používá Jung ve své terapii Freudovu metodu volných asociací a rozboru snů. Jungova analýza se ovšem zabývá jak minulostí, tak přítomností pacienta a pokouší se o interpretaci vědomých i podvědomých sklonů osobnosti.“ (/33/)

Pojem *intuice* má v psychologii a návazné terapii C. G. Junga své důležité a významné místo. Jung nazývá intuici „ušlechtilým nadáním člověka“ (/34/).

Intuice je pro Junga opakem funkce percepce, chápe ji jako nevědomé vnímání. Na největší ploše pracuje Jung s intuicí ve svém obecném popisu *typů osobnosti*. V rámci této své typologie rozlišuje projevy a funkce intuice u extrovertního a introvertního typu osobnosti člověka.

Podle tohoto rozdělení platí na obecné rovině, že introvertní člověk je zaměstnán především vlastními, pro něho subjektivními, faktory. Extrovertní člověk se soustřeďuje na objektivní skutečnost a na činnosti vnějšího světa. Významné jsou pro něj vnější vztahy a nikoli subjektivní hodnoty, jak je tomu v minulém případě. Jung ovšem netrvá na kategorickém zařazení osobnosti člověka pod jeden nebo druhý typ. Naopak Jung říká, že každý z nás má sklon jak k introvertnosti tak i k extrovertnosti, ale jedna tendence přece jen zpravidla převládá. A je také prý téměř jisté, že u jedné osoby se může introvertnost i extrovertnost střídat. (/35/)

Ve své typologii používá Jung k rozdělení jednotlivých typů

ještě dalšího klíče. Jednotlivé typy děl extroverze podle zvláštností základních psychologických funkcí u zaměření extrovertního i introvertního na racionální (myšlení, cítění) a iracionální typy (percepce, intuice). Do racionálních typů extrovertních je počítán extrovertní myslivý typ a extrovertní citový typ. Do racionálních typů introvertních se počítá introvertní myslivý typ a introvertní citový typ. V případě iracionálních typů platí pro oba dva základní druhy - extro/intro typy percepční a intuitivní.

„V případě racionálních typů extrovertního druhu se jedná o primát rozumově usuzujících funkcí, přičemž obecným znakem těchto typů je, že je jejich život ve značné míře podřízen rozumovému úsudku. Rozumovost vědomého způsobu života těchto typů znamená vědomé vyloučení toho, co je nahodilé a co neodpovídá rozumu. Rozumový úsudek představuje v této psychologii sílu, jež si podmaňuje to, co je v reálném dění nezařazené a náhodné. Rozumnost těchto typů je orientována objektivně, je závislá na objektivně daném. Jejich rozumnost odpovídá tomu, co se objektivně pokládá za rozumné. Subjektivně nepovažují jedinci těchto typů za rozumné nic jiného, než co se obecně za rozumné pokládá. Jsou tu ovšem přítomné též primitivní intuice, jež se mohou stát pro dotyčného a jeho okolí přímo nesnesitelnou trýzní. Člověk při nich vycitíuje nebo tuší všechno nepříjemné a trapné, všechno nemilé, ošklivé a špatné a většinou jde přitom o polopravdy, které jsou dobré jen k tomu, aby vytvářely ta nejzlomyslnější nedorozumění.“ (/36/). Tato zjištění tvoří pak zásadní rámec pro způsob komunikace a postup terapie takto orientované osobnosti pacienta.

Pokud se týká racionálních typů introvertních (myslivý a citový) je pro ně též typické, že se opírají o rozumově usuzující funkce.

Rozumový úsudek však narozdíl od předešlých nespočívá jen na objektivně daném, nýbrž i na tom, co je subjektivní. Převaha jednoho nebo druhého faktoru, která je podmíněna psychickou dispozicí, jež existuje od raného dětství, ovšem moduluje, respektive deformuje rozum. Racionální typ introvertního druhu má vždy jaksi „*variovaný rozum*“. A tak mají introvertní racionální typy nepochybně rozumový úsudek, jenomže tento úsudek se řídí více podle subjektivního faktoru, přičemž tento vystupuje předem se samozřejmě vyšší hodnotou než objektivní faktor. Pro psychoterapii takto zaměřené osobnosti je důležité sdělení jež Jung nazývá podceněním *vlastního principu*, který se manifestuje především ve vztahu k extrovertnímu typu. Introvert musí podceňovat, respektive znehodnocovat subjektivní faktor pro jeho neviditelnost a nutit se k tomu, aby se spolupodílel na extrovertním přeceňování objektů. On sám oceňuje subjektivní faktor příliš nízko a je za to stíhán pocitů méněcennosti. Podcenění vlastního principu činí introverta egoistickým a vnucuje mu psychologii utlačeného. Čím egoističtější se stává, tím více se mu také zdá, jako by druzí, kteří se mohou zdánlivě beze zbytku spoluúčastnit na současném stylu, byly utlačovatelé, proti nimž se musí chránit a bránit. Podceněním vlastního principu se stává nevyhnutelným sklon k egoismu, a tím si také zpravidla zasluhuje předsudek extroverta.(/37/)

Vzhledem k základnímu tématu bude pozornost následujícího věnována iracionálním typům extrovertního i introvertního zaměření. U *extrovertního* zaměření intuice jako funkce nevědomého vnímání směřuje zcela na vnější objekty. Poněvadž tato intuice je v podstatě nevědomým procesem, lze také její podstatu vědomě velmi obtížně postihnout. Ve vědomí je intuitivní funkce zastoupena jistým postojem očekávání, nazíráním a vhladem, přičemž teprve dodatečný výsledek

může prokázat, kolik toho bylo postřehnuto vhladem a kolik opravdu záleželo na objektu.

U percepčního extroverta je schopnost intuice degradována na jakýsi druh „osobního pedantství“, „očmuchávání“ každého rohu a místo do dálky zachází do největší omezenosti té nejvšednější lidské malichernosti. Když zaměření takové osobnosti dosáhne abnormní jednostrannosti, je v nebezpečí, že propadne sevření nevědomí ve stejné míře, v jaké visí vědomě na objektu. Stal-li se jednou neurotickým, je také mnohem obtížnější léčit ho rozumovým způsobem, protože funkce, na něž se lékař obrací, jsou v relativně nediferencovaném stavu, a proto jsou málo spolehlivé nebo jsou zcela nespolehlivé. Mnohdy je zapotřebí afektivních prostředků nátlaku, aby se mu něco učinilo vědomým.“ (/38/)

U intuitivního typu *introverta* spočívá psychické přizpůsobení téměř výlučně na intuicích. Myšlení, cítění a *percepce* jsou relativně vytěsněny, přičemž nejvíce je postižena právě percepce, tedy vědomá smyslová funkce (Jung rozumí percepceí přímý smyslový vjem, vymezený fyziologický a psychologický akt), která je přirozeně intuici nejvíce na překážku. Intuice je u extrovertního zaměření obecně směřována na objekt, dalo by se i říci, že vlastně se svým způsobem blíží percepce, co do formy. Ovšem má-li intuice fungovat, musí být percepce do značné míry potlačena.

„Když se intuitiva zeptám, podle čeho se orientuje, bude mi vyprávět o věcech, které se navlas podobají smyslovým vjemům. Často také použije výrazu vjem, případně pocit. Pocity případně vjemy skutečně má, ale podle nich samých se neřídí, nýbrž jsou pro něj pouhými opěrnými body pro intuici.“ (/39/)

V případě extrovertního intuitiva Jung konstatuje, že intuice,

kteřá se tehdy orientuje pouze na objekt (-extra) zapřičiňuje u něho silnou závislost na vnějších situacích, ovšem jedná se o jiný druh závislosti než který lze pozorovat u typu percepčního. „Intuitiv není nikdy tam, kde lze najít obecně uznávané hodnoty skutečnosti, nýbrž vždy tam, kde existují možnosti. Tento typ má jemný čich pro to, co klíčív a slibuje budoucnost. Nikdy se nepřizpůsobív ve stabilních, dlouho již existujících a dobře osvědčených poměrech, jež mají všeobecně uznávanou, ale omezenou hodnotu. Protože vždy hledá nové možnosti, hrozív mu, že se ve stabilních poměrech zadusív.“ (/40/)

Charakteristickým symptomem extrovertního intuitivního typu je podle Junga nutkavost, tedy nutkavá vazba na objekt. Dělav si totiž absolutní nárok na svobodu, svá rozhodnutí nepodřívuje žádnému racionálnímu úsudku, ale spíše vnímání náhodných možností. „Bouřív se proti omezování rozumem a propadá proto v neuróze nevědomému tlaku a nutkání, rozumování, pedanterii a nutkavé vazbě na vjem objektu. Ve vědomí zachází s vjemem, s objektem vnímání, s převahou a jistou bezohledností. A za to se objekt později mstív, a to v podobě hypochondrických nutkavých myšlenek, fobiív a všemožných absurdních tělových vjemů.“ (/41/)

Nutkavost je charakteristická též i pro druhý typ intuitiva, totiž extrovertního. Zde se lze, podle Junga, často setkat s nutkavou neurózou, která vykazuje jako symptomy zčásti hypochondrické jevy, smyslovou hypersenzitivnost nebo dokonce závislé vazby na určitých osobách nebo dokonce i jiných objektech. Pramenem této nutkavosti je, ovšem na rozdíl od extroverta, „přepjaté přehánění vědomého zaměření až k úplnému podřívzení vnitřního vnímání, přičemž se nevědomí dostává do opozice a pak dochází

ke vzniku nutkavých pocitů a percepčí s přílišnou vázaností na objekt, které odporují vědomému zaměření.“ (/42/)

Introvertní intuitivní typ je mimořádně vzdálen od konkrétně zřejmé skutečnosti, dochází k tomu především důsledným vytěsňením percepce objektu. „Intuitiv setrvává zpravidla u vnímání, jeho největším problémem je vnímání, a pokud je produktivním umělcem, pak je to ztvárnění vjemu. Fantasta se ale spokojuje s nazíráním, jímž se nechává utvářet, tj. determinovat. Stává se vděčnou postavou pro psychologické romány, moudrým polovičním bláznem.“ (/43/)

Intuice při introvertním zaměření obecně směřuje vždy k vnitřním (-*intra*) objektům. Jde tedy o zaměření k psychologické realitě nikoli k objektům reálně fyzickým, jak je tomu u typů extrovertních. Tyto vnitřní objekty se intuitivnímu vnímání jeví jako subjektivní obrazy věcí, se kterými se nelze setkat ve vnějším světě, ale tvoří obsahy nevědomí a posléze též kolektivního nevědomí, což je ovšem typický *jungovský* objev. Jungova obhajoba hypotézy kolektivního nevědomí vychází z předpokladu existence vzorů instinktivního chování. Kolektivní nevědomí nazývá Jung empirickou záležitostí. (/44/).

Klíčem k pojmu se zdá být ovšem Jungovo učení o archetypech. *Archetypy* jsou charakteristické obrazy či vzorce, v nichž jsou vyjádřeny zkušenosti v podstatě celého lidstva a jeho kultury, předané každému jedinci. Jsou to apriorní, autonomní, dědičné struktury lidského nevědomí. Tyto univerzální symboly lze najít v nejrůznějších mýtech, náboženských rituálech nebo dokonce i v halucinacích schizofreniků. Jedná se o tutéž lidskou zkušenost. K Jungovým archetypům patří například tzv. *persona*, neboli maska, což je jinak řečeno vlastně jakási role, kterou jedinec hraje na

veřejnosti, dále pak tzv. *stín*, soubor primitivních impulzů je archetypem temnoty a potlačení, další můžeme jmenovat soubor ženských prvků v mužské psychice a naopak - označené jako *anima* a *animus* a ještě mnoho dalších. (/45/)

Vzhledem ke schopnosti archetypů podstatně ovlivňovat nebo i ovládnout vědomé ego, hovořil Jung o archetypech jako o autonomních psychických mocnostech. Archetyp je psychický protějšek instinktu, protože archetyp, stejně jako instinkt, pobízí člověka k akci, při níž si neuvědomuje skutečné motivy svého jednání. „Je tolik archetypů, kolik je typických situací v životě. Nekonečné opakování vstúpilo tyto zkušenosti do psychické konstituce nikoli ve formě obrazů, jež by byly naplněny obsahem, nýbrž zprvu pouze jako formy bez obsahu, které toliko představují možnost určitého typu chápání a jednání. Když se v životě přihodí něco, co odpovídá archetypu, archetyp se zaktivizuje a nastupuje jako u instinktivní reakce nutkání, aby se prosadil proti rozumu a vůli nebo vyvolal konflikt, který přeroste až k tomu, co je patologické, tj. k neuróze.“ (/46/)

Intuici představuje často archetyp zvaný moudrý stařec jež je personifikací životní moudrosti a duchaplnosti. Vystupuje jako učitel, filozof, mudrc nebo panovník, podle rozličnosti kulturního pozadí. Tak je tomu v jedné kavkazské pohádce o nejmladším princí, který chtěl vybudovat svému otci bezchybný kostel, aby zdědil říši. Postaví kostel a nikdo na něm nemůže odhalit chybu, ale objeví se stařec a řekne: „Ach jak krásný kostel jste tu postavili! Jen škoda, že základová zeď je trochu křivá!“ Princ nechá kostel strhnout a vystaví nový. Ale stařec opět odhalí chybu, a to se stane třikrát. Stařec tedy na jedné straně představuje vědění, poznání, moudrost, bystrost a intuici, a na druhé straně však

také morální vlastnosti, jako je dobrá vůle a ochota pomáhat... (/47/)

V jiné pohádce zase funkci vědění a intuice znázorňuje jezdecké zvíře, kůň. „Tím je vyjádřeno, že duch může být také vlastnictvím.“ (/48/). Ostatně pohádky vůbec jsou pro Junga ohromným zdrojem archetypálních projevů. „V mýtech a pohádkách stejně jako ve snu vypovídá duše o sobě samé a archetypy se projevují ve své přirozené souhře. Ve snu vystupuje typ ducha jako starého muže přibližně stejně často jako v pohádkách.“ (/49/)

Je to právě ten druh intuice, kterou Jung ohodnotil jako introvertní, tedy ta, „která zachycuje obrazy, které pocházejí z apriori daných, tj. v důsledku dědičnosti existujících základů nevědomého ducha. Tyto archetypy, jejichž nejvnitřnější podstata je zkušenosti nepřístupná, představují kondenzát psychického fungování řady předků, tj. nesčíslným opakováním nahromaděných a do typů zahuštěných zkušeností organického života vůbec.“ (/50/)

Významným tématem Jungovy analytické psychologie, jak on sám svou metodu, nebo snad školu nazval, byl proces *individuace*. Pár slov tedy ještě o něm. Pomoc, totiž při tomto procesu je Jungem chápána podstatná součást terapeutické práce. Individuace to je „uskutečnění bytostného Já (*selbst*).“ (/51/). Celý proces individuace byl podle Junga zachycen v mnohých významných literárních dílech. Příkladem je tzv. Epos o Gilgamešovi, Homérova *Odyseia*, Vergiliova *Aeneas*, Dantova *Božská komedie* i jiné. Dokonce i jednotlivé alchymistické úkony představují podle Junga symbolickou povahu individuace. (/52/). Individuace je tedy snaha o integraci všech vědomých i nevědomých složek osobnosti. Člověk se má zkrátka stát sebou samým. Jungovské „*self*“ znamená „pravé já - úplné bytostné já“, jímž se dovršuje

proces osobního zrání.

A jak vypadá *Jungova terapie* co je jejím cílem? Následující řádky považuji za klíčové k pochopení Jungova terapeutického přístupu: „ Individualita nemocného zasluhuje stejnou úctu a právo na existenci jako individualita lékaře. Proto musíme ponechat platným vše, co se v pacientovi rozvíjí a samo koriguje. Pokud je člověk pouze kolektivní, může být změněn také sugescí, A do té míry, že se stává zdánlivě někým jiným, než byl předtím. Avšak v té míře, v jaké je individuální, se může stát jen tím, čím je a vždy byl..., nemocného smíme terapeuticky měnit tehdy, je-li to možné, tedy tam, kde to není příliš na úkor jeho osobnosti. Tam, kde nahlédne pacient, že léčba změnou by znamenala velkou oběť osobnosti, lékař se má a musí zřít změní, resp. snahy léčit..., lékař musí ponechat otevřenou individuální cestu léčby. Uzdravení pak není spojeno se změnou osobnosti. Nastává proces označovaný jako individuace, což znamená, že pacient se stává tím, kým vlastně doopravdy je. V nejhorším případě se musí dokonce smířit i se svou neurózou, protože pochopil její smysl. Mnohý pacient se mi přiznal, že se naučil být svým neurotickým symptomům vděčný, neboť jako by mu barometr stále ukazoval, kdy a kde se asi odchýlil od své individuální cesty nebo kdy a kde nevědomě opominul důležité věci.“ (/53/).

Jung dělí v zásadě psychoneurózy do dvou skupin. V první skupině jsou lidé, které nazývá *kolektivní* s nerozvitou individualitou, ve druhé naopak *individualisté* s nedostatečným přizpůsobením se kolektivu. Z toho plyne pro Junga i terapeutický postoj. Individuální je pro Junga to jedinečné, nepředvídatelné a nevyložitelné. Terapeut se tedy má vzdát všech svých předpokladů a technik a omezit se jen

na postoj, který se již dopředu zřiká jakýchkoli metod. Jedná se o neovlivněný postoj terapeuta. Terapeut přestává být jednajícím subjektem a stává se tím, kdo spoluprožívá individuální vývojový proces. (/54/)

A zde hraje svou roli též *intuice* člověka. Je třeba si ji v terapeutickém procesu všimnout a pracovat s ní. Nevědomí člověka není něčím mrtvolným, ale je to podle Junga spíše něco, co stále žije s člověkem a prodělává jeho vnitřní proměny, totiž ty proměny, které mají nejhlubší vztah k celkovému dění vůbec. Intuice poskytuje podle Junga prostřednictvím vnímání vnitřních procesů jisté údaje, které mohou být velice významné pro pochopení celkového dění v člověku. Intuice může dokonce i jistým způsobem předvídat nové možnosti, to co se později skutečně stane. Tuto „prorockou“ předvídatost intuice vysvětluje Jung především z jejího vztahu k archetypům (jak již bylo popsáno výše), které znázorňují zákonitý průběh všech empiricky přístupných věcí. (/55/)

Jung požaduje od terapeuta, aby se přímo jakoby „vcit'oval do tajemství nemocného.“ Jungův téměř absolutní respekt k osobnosti pacienta, k jeho individualitě a jedinečnosti, subjektivnímu prožívání, intuitivního vnímání apod. je jistě dodnes pro mnohé důležitý přínos a apel zároveň. Jeho tvrzení, že vlastně neexistují nějaké „čisté typy“, jednoznačné tendence osobnosti a předem dané cesty a postupy vedoucí ke změně, tedy snad k uzdravení pacienta jasně dokládají Jungův způsob uvažování i vedení konkrétních léčebných postupů.

A ještě dnes...

A dost možná i dnes více než jindy před tím je třeba připomínat a všimnout si projevů iracionální složky lidské existence.

Za připomenutí a nové promyšlení by stálo Jungovo zjištění fenoménu tzv. *psychické inflace*. Tento Jung i jeho žáci považují za jakýsi základní atribut moderní doby. Nevidíme snad tento primát rozumu a vůle ve světě kolem sebe. Představa, že člověk je mírou všech věcí, že současná epocha představuje vrchol všeho dosavadního v dějinách lidstva a světa je podle Junga i jiných podmíněna ovšem ztrátou schopnosti uznávat archetypy za autonomní psychické síly člověka. (56/)

A pokud kultura popře existenci autonomních duchovních sil reprezentovaných právě tím, co Jung nazval archetypy, název klidně zvolme jakýkoli jiný, vystavuje se riziku právě oné psychické inflace vedoucí postupně ke znehodnocení člověka samého.

Autonomní duchovní síly člověka, reprezentované zejména pak schopností intuice, mají svou důležitost a mají svou cenu.

Jak se zdá v posledních několika staletích vědci nekompromisně stavěli na převaze rozumu nad vším ostatním v člověku. Intuici i ostatní psychické síly považovali nezdědka za symbol jakéhosi tmářství a nevědeckosti, a to svého času platilo téměř bez výhrad všude. Ve vlastním smyslu „korunu“ nasadil těmto snahám pak tzv. *vědecký materialismus*, podporovaný ateismem, který vládl krutě a nesmlouvavě nad střední a východní částí Evropy téměř půl století. Tento filozofický paskvil poplatný bez výhrad těm nejnižším politickým cílům své doby, který se ovšem honosil názvem dialektický, degradoval postupně člověka jen na jakousi

součást masy, třídy - vzal člověku duši. Praktický materialismus omezuje své potřeby i své snažení pouze na bezprostřední prostor a čas, člověk je sám sobě cílem.

Problémy dnešního světa jasně ukazují jak podcenění duchovního potenciálu člověka je krátkozraké a nebezpečné.

S intuicí se dnes naštěstí již opět setkáme v nejrůznějších oblastech. Například tvůrci teorie tzv. *interpersonální percepce*, tj. formování soudů o personálním okolí, reakce na druhé v myšlenkách, pocitech a aktivitách, předkládají v části procesu vytváření soudů také intuitivní teorii. Ta je pro ně vrozená, globální, okamžitá a přímá percepce.

(57/)

New Yorský „Psychology today“ se věnoval ve svých člancích v loňském roce (2004) výzkumu intuice. Autoři zde tvrdí, že věda intuici již nezavrhuje, ale snaží se ji definovat. Podle ní je to způsob myšlení spočívající na nevědomých mechanismech poznávání. V poslední době se v této souvislosti hovoří o pojmu implicitních znalostí. Jsou to informace, které řídí rozhodování a jednání, aniž by člověk tušil, že je má, a které získal bez obvyklých postupů analýzy a dedukce.

Vědci sami prý uznávají, že intuice hraje při jejich objevech klíčovou roli. Při anketě mezi třiaosmdesáti laureáty Nobelovy ceny ji prý dvaasedmdesát uvedlo jako jeden z důležitých faktorů svého úspěchu.

V poslední době se podle „Psychology today“ stává intuice i módní záležitostí. Časopisy jsou plné rad, jak rozvíjet „šestý smysl“. Konzultanti pro hledání pracovních příležitostí dokazují klientům, že úspěch spočívá na kreativitě a instinktu. Jisté je, že schopnost intuice má a priori každý. U někoho se projevuje jako citlivost,

díky níž rozumí motivacím a pocitům druhých lidí. Někdo ji automaticky používá při řešení problémů. Psychologie, neurologie i kognitivní věda se snaží přijít na její mechanismus.(/58/)

Intuice má jistě své místo i v *psychoterapii*. Jak bylo naznačeno, C. G. Jung a jeho škola pracuje s tímto fenoménem velmi obratně. A jistě svým způsobem i mnozí jiní. Jisté je, že intuice, která patří k lidskému životu, je v podstatě stále táž - u Plotina, Hartmana, Bergsona, Junga...

Intuice patří k člověku a psychoterapie musí mít přece na zřeteli především *celého člověka*, celý jeho svět.

Literatura

- Balcar, O. Dějiny filosofie. Olomouc: Skriptum CMBF, 1971
- Balcar, O. Prameny náboženství v pojetí Henri Bergsona a ve světle ethnologie. Kroměříž: K. Kryl, 1948
- Bergson, H. Duchovní energie. Praha: Vyšehrad, 2002
- Bergson, H. Myšlení a pohyb. Praha: Mladá Fronta, 2003
- Bochenski, J. M. Stručný slovník filozofických pověr. Praha: Aeterna, 1993
- Budil, I. T. Mýtus, jazyk a kulturní antropologie. Praha: Triton, 2003
- Čapek, M. Henri Bergson. Praha: Družstvo Máje, 1939
- Filosofický slovník. Praha: Svoboda, 1976
- Freud S. Výklad snů, o snu. Praha: Psychoanalytické nakladatelství J. Kocourek, 1998
- Greal I. P. Mc Velké postavy západního myšlení. Praha: Prostor, 1997
- Hauser A. Filosofie dějin umění. Praha: Odeon, 1975
- <http://stoplusjedna.newtonit.cz/stare/200309>
- <http://www.atlas.cz-intuice>
- Jung, C. G. Duše moderního člověka. Brno: Nakladatelství Atlantis, 1994
- Jung, C. G. Výbor z díla I. Základní otázky analytické psychologie a psychoterapie v praxi. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1998
- Jung, C. G. Výbor z díla II. Archetypy a nevědomí. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1997
- Kratochvíl S. Základy psychoterapie. Praha: Portál, 2000
- Rádl E. Dějiny filosofie. Novověk. Praha: Votobia, 1999
- Sargent S. Základy psychologie. Praha: Život a práce, 1947
- Šmolka P. Interpersonální percepce. Sylabus. Praha, 1999
- Tvrdý, J. Průvodce dějinami evropské filosofie. Brno: Komenium, 1947

POZNÁMKY

1. Srov. *Filozofický slovník*. Praha: Svoboda, 1976. Heslo Intuitivismus.
Srov. Josef TVRDÝ: *Průvodce dějinami evropské filosofie*. Brno: Komenium, 1947. Hlava C, odd. II, č.5.
Srov. <http://www.atlas.cz-intuice>
2. Emanuel RÁDL: *Dějiny filosofie. Novověk*. Praha: Votobia, 1999. Část druhá, hlava XVI, č.2.
3. Stansfeld SARGENT: *Základy psychologie*. Praha: Život a práce, 1947. Kap.14.
4. Otokar BALCAR: *Dějiny filosofie*. Olomouc: Skriptum CMBF v Praze, 1971. Část VII.
5., 6.
Tamtéž.
7. Emanuel RÁDL: *Dějiny filosofie. Novověk*. Praha: Votobia, 1999. Část druhá, hlava XV, č.7.
8. Milič ČAPEK: *Henri Bergson*. Praha: Družstvo Máje, 1939. Kap.I.
9. J. M. Bochenski: *Stručný slovník filozofických pověr*. Praha: Aeterna, 1993. Heslo intuice.
10. Emanuel RÁDL: *Dějiny filosofie. Novověk*. Praha: Votobia, 1999. Část druhá, hlava V, č.1.
11. Srov. Stansfeld SARGENT: *Základy psychologie*. Praha: Život a práce, 1947. Kap.12.
Srov. Milič ČAPEK: *Henri Bergson*. Praha: Družstvo Máje, 1939. Kap.I.
12. Srov. Stephen A. MITCHEL, Margaret J. BLACKOVÁ: *Freud a po Freudovi*. Praha: Triton, 1999.
13. Sigmund FREUD: *Výklad snů, o snu*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství J. Kocourek, 1998.
14. Henri BERGSON: *Duchovní energie*. Praha: Vyšehrad, 2002. s. 147.
15. Arnold HAUSER: *Filosofie dějin umění*. Praha: Odeon, 1975. Kap.6.

16. Otokar BALCAR: *Dějiny filosofie*. Olomouc: Skriptum CMBF v Praze, 1971. Část VII.
17. Emanuel RÁDL: *Dějiny filosofie. Novověk*. Praha: Votobia, 1999. Část druhá, hlava XVI, č.1.
18. Josef TVRDÝ: *Průvodce dějinami evropské filosofie*. Brno: Komenium, 1947. Hlava D, odd. IV, č.2.
19. Emanuel RÁDL: *Dějiny filosofie. Novověk*. Praha: Votobia, 1999. Část druhá, hlava XI, č.1.
20. Otokar BALCAR: *Dějiny filosofie*. Olomouc: Skriptum CMBF v Praze, 1971. Část VII.
21. Emanuel RÁDL: *Dějiny filosofie. Novověk*. Praha: Votobia, 1999. Část druhá, hlava XVI, č.1.
22. Srov. Otokar BALCAR: *Dějiny filosofie*. Olomouc: Skriptum CMBF v Praze, 1971. Část VII.
23. Srov. Josef TVRDÝ: *Průvodce dějinami evropské filosofie*. Brno: Komenium, 1947. Hlava D, odd. V, č.1.
24. Otokar BALCAR: *Prameny náboženství v pojetí Henri Bergsona a ve světle ethnologie*. Kroměříž: K. Kryl, 1948. Literatura.
- 25., 26.
- Otokar BALCAR: *Dějiny filosofie*. Olomouc: Skriptum CMBF v Praze, 1971. Část VII.
27. Srov. Ian P. McGREAL, ed. : *Velké postavy západního myšlení*. Praha: Prostor, 1997.
28. Srov. Henri BERGSON: *Myšlení a pohyb*. Praha: Mladá Fronta, 2003.
Srov. Otokar BALCAR: *Prameny náboženství v pojetí Henri Bergsona a ve světle ethnologie*. Kroměříž: K. Kryl, 1948. Kap. 1.
- Srov. Milič ČAPEK: *Henri Bergson*. Praha: Družstvo Máje, 1939.
29. Ian P. McGREAL, ed.: *Velké postavy západního myšlení*.

Praha: Prostor, 1997.

30. Otokar BALCAR: *Prameny náboženství v pojetí Henri Bergsona a ve světle ethnologie*. Kroměříž: K. Kryl, 1948. Kap. 1. str. 41.

31. Emanuel RÁDL: *Dějiny filosofie. Novověk*. Praha: Votobia, 1999. Část druhá, hlava XV, č.7.

32. Srov. Stanislav KRATOCHVÍL: *Základy psychoterapie*. Praha: Portál, 2000. Kap. Současné směry v psychoterapii 1.3.

33. Stansfeld SARGENT: *Základy psychologie*. Praha: Život a práce, 1947. Kap.13.

34. C. G. JUNG: *Výbor z díla I. Základní otázky analytické psychologie a psychoterapie v praxi*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1998. Kap. Obecný popis druhů str. 310.

35. Stansfeld SARGENT: *Základy psychologie*. Praha: Život a práce, 1947. Kap.10.

36. C. G. JUNG: *Výbor z díla I. Základní otázky analytické psychologie a psychoterapie v praxi*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1998. Kap. Obecný popis druhů str. 303-306.

37. Srov. C. G. JUNG: *Výbor z díla I. Základní otázky analytické psychologie a psychoterapie v praxi*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1998. Kap. Obecný popis druhů str. 347-349.

38. C. G. JUNG: *Výbor z díla I. Základní otázky analytické psychologie a psychoterapie v praxi*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1998. Kap. Obecný popis druhů str. 311.

39. C. G. JUNG: *Výbor z díla I. Základní otázky analytické psychologie a psychoterapie v praxi*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1998. Kap. Obecný popis druhů str. 313.

40. C. G. JUNG: *Výbor z díla I. Základní otázky analytické psychologie a psychoterapie v praxi*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1998. Kap. Obecný popis druhů str. 314.
41. C. G. JUNG: *Výbor z díla I. Základní otázky analytické psychologie a psychoterapie v praxi*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1998. Kap. Obecný popis druhů str. 317-318.
42. C. G. JUNG: *Výbor z díla I. Základní otázky analytické psychologie a psychoterapie v praxi*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1998. Kap. Obecný popis druhů str. 362.
43. C. G. JUNG: *Výbor z díla I. Základní otázky analytické psychologie a psychoterapie v praxi*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1998. Kap. Obecný popis druhů str. 360-361.
44. Srov. C. G. JUNG: *Výbor z díla II. Archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1997. Kap. O pojmu kolektivního nevědomí str. 149.
45. Srov. Stanislav KRATOCHVÍL: *Základy psychoterapie*. Praha: Portál, 2000. Kap. Současné směry v psychoterapii 1.3.
46. Srov. C. G. JUNG: *Výbor z díla II. Archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1997. Kap. O pojmu kolektivního nevědomí str. 155-156.
47. C. G. JUNG: *Výbor z díla II. Archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1997. Kap. O fenomenologii ducha v pohádkách str. 283.
48. C. G. JUNG: *Výbor z díla II. Archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1997. Kap. O fenomenologii ducha v pohádkách str. 297.

49. Srov. C .G. JUNG: *Výbor z díla II. Archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1997. Kap. O fenomenologii ducha v pohádkách str. 279.
50. C. G. JUNG: *Výbor z díla I. Základní otázky analytické psychologie a psychoterapie v praxi*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1998. Kap. Obecný popis druhů str. 359.
51. C. G. JUNG: *Výbor z díla II. Archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1997. Kap. Teoretické úvahy o podstatě duševna. Str. 83, 86 aj.
52. Srov. Ivo T. BUDIL: *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha: Triton, 2003. Kap. 5.
53. C. G. JUNG: *Výbor z díla I. Základní otázky analytické psychologie a psychoterapie v praxi*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1998. Kap. Základní aspekty praktické psychoterapie. Str.23.
54. Srov. C. G.JUNG: *Výbor z díla I. Základní otázky analytické psychologie a psychoterapie v praxi*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1998. Kap. Základní aspekty praktické psychoterapie.
55. Srov. C. G.JUNG: *Výbor z díla I. Základní otázky analytické psychologie a psychoterapie v praxi*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1998. Kap. Obecný popis typů.
56. Srov. Ivo T. BUDIL: *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha: Triton, 2003. Kap. 5.
57. Srov. Petr ŠMOLKA, *Interpersonální percepce*. Syllabus. Praha:1999.
58. Srov. [Http//stoplusjedna.newtonit.cz/stare/200309/](http://stoplusjedna.newtonit.cz/stare/200309/)